

Перевод с фр. Н.Д. Андреева под ред. Реформатского А.М. – М. : Ин. л-ра, 1960. – 384 с.

11. Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. : (Зміни в лексиці) / Л. Мацько // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 14-20.

12. Нікітіна Н. Українська мова на телебаченні / Н. Нікітіна // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 2-7.

13. Розенталь Д.О. Словарь-справочник лингвистических терминов. / Д.О. Розенталь, М.А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1985. – 602 с.

14. Сербенська О.А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем : 140 запитань і відповідей / О.А. Сербенська, М.Й. Волощак – К. : Просвіта, 2001. – С. 108.

15. Стишов О.А. Відфраземні деривати – неологізми в сучасній українській мові / О.А. Стишов // Мовознавство. – 2000. – № 2. – С. 64-67.

16. Стишов О.А. Лексичні і стилістичні неологізми в ЗМІ з погляду мовної культури / О.А. Стишов // Культура слова – К., 1999. – Вип. 52. – С. 3-12.

17. Стишов О.А. Спортивні терміни-інновації в сучасних засобах масової інформації / О.А. Стишов // Укр. Термінологія і сучасність. – К., 1997. – С. 58-61.

18. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. / О.А. Стишов – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.

19. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ ст. / Л. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 351 с.

Багратіон-Мухранська К.В., к.філол.н.

**ДО ПИТАННЯ ПРО АНТИНОМІЮ "ІСТОРІЯ-ВИГАДКА"
ТА ФОЛЬКЛОРНО-МІФОЛОГІЧНУ ОПОЗИЦІЮ "СВІЙ"-
"ЧУЖИЙ" У ШОТЛАНДСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ
ТВОРЧОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НАРОДНИХ ТА
ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇКО-ІСТОРИЧНИХ ТВОРІВ)**

У статті розглядається питання функціонування антиномії "історія-вигадка" та фольклорно-міфологічної опозиції "свій"- "чужий" у шотландській та українській народній творчості. Дослідження базується на вивченні широкого кола народних героїко-історичних творів та літературних пам'яток Вальтера Скотта та Роберта Бернса. Подано короткий аналіз історико-культурних форм розуміння світу, що відображається у художній творчості.

Ключові слова: художній текст, опозиція "свій"- "чужий", шотландська та українська народна творчість.

The article is dedicated to the short analysis of fictional and real background of Scottish and English historical ballads and literary heritage of Walter Scott. The research of "history-fiction" and "enemy-friend" antinomies, done on the basis of artist's literary works, opens the new scientific horizons for deeper mentality and European values understanding.

Key words: literary text, fictional and real background, "history-fiction" and "enemy-friend" antinomies literary creativity.

В статье рассматривается вопрос функционирования антиномии "история-выдумка" и фольклорно - мифологической оппозиции "свой-чужой" в шотландском и украинском народном творчестве. Исследование базируется на обширном материале народных героико-исторических произведений и литературного достояния Вальтера Скотта и Роберта Бернса. В статье, также, дается короткий анализ историко-культурных форм понимания мира, который отображается в художественном творчестве.

Ключевые слова: художественный текст, опозиция "свой-чужой", шотландское и украинское народное творчество.

Питання дослідження антиномії "історія–вігадка" на матеріалі фольклорних пам'яток та їх застосування у літературній творчості є плідною темою для дослідження. З'ясування взаємодії елементів триєдності – фольклору, літератури та історії як типового явища, притаманного багатьом культурам, увійшло до наукового обігу і втілюється у дослідженнях А. Аклан, П. Будівського, О. Веселовського, М. Пазяка, Б. Путілова, І. Франка, Н. Белозорової, В. Ващенко, Т. Грофорда, Е. Клименко, М. Новикової, О. Потебні, Н. Пірсона, В. Проппа, Я. Рудницького, С. Томпсона, Л. Дунаєвської та багатьох інших. Герої та події, хоча, дуже часто претендують на історичну достовірність, є одночасно реальними та вигаданими. Тому дослідник Б. Путілов у своїй книжці "Героїчний епос та дійсність" стверджує, що зрозуміти справжній зміст можна лише піддавши твори реально-біографічному, компаративному аналізу [1]. Показовими у цьому сенсі є героїко-історичні народні балади, присвячені війнам між англійцями і шотландцями та героїчним

подвигам у боротьбі за національне самовираження. Так звані "прикордонні" балади склалися у прикордонній смузі між Англією і Шотландією в епоху частих зіткнень між цими країнами. Деякі твори можуть бути датовані досить точно, оскільки вони, ймовірно, з'явилися незабаром після подій, про які оповідується. Такою є, наприклад, балада "Битва при Дюремі", в якій розповідається про те, як король Девід шотландський захотів скористатися відсутністю англійського короля, який воював у Франції, і скорити Англію. Він збирає військо, веде його до англійського кордону. Відбувається кровопролитна битва при Дюремі (1346 р.); шотландці розбиті, їхній король потрапляє в полон; його везуть до Лондона, і тут він зустрічається не лише з англійським королем Едуардом, але і з королем Франції, котрого також полонили і привезли до столиці. Згідно з уявленнями творців балади, битва під Крессі (у цьому варіанті вона також перегукується із битвою під Пуатьє) у Франції і при Дюремі в північній Англії відбулася в один і той же день. Тенденція цієї "військової" балади виказує її англійське походження.

Українським аналогом "прикордонних" шотландських балад можна сміливо назвати ліро-епічні твори невідомих народних співців козацької доби (XVI- XVIIIст.), адже саме козаків називали "межовиками", воїнами, які постійно перебувають на кордонах для захисту народу від чужинців [2]. В українському козацькому епосі чітко виявлена традиційна фольклорно-міфологічна опозиція "свій"– "чужий" як що до етнічної приналежності, так і що до локусу Як і у вищезгаданих шотландських баладах, час в українських піснях і думках козацької доби і тематики не можливо точно визначити, оскільки у цих творах конкретні історичні реалії найчастіше трансформуються у певний симбіоз історичних фактів та епічної реальності [3]. Так, у багатьох думках, в залежності від варіанту, вороги, яким протистоїть герой, змінюються із турків на татар чи "ляхів".

Широкою популярністю (судячи з великої кількості варіантів, у яких вона дійшла до нас) користувалася шотландська балада "Полювання на Чевіотських пагорбах". Головні діючі особи балади – незмінні Дуглас і Персі. Останній полював якимось на Чевіотських пагорбах, розташованих уздовж лінії англо-шотландського кордону, який постійно змінювався. Шотландець Дуглас подумав, що англієць Персі втрутився в його володіння, і вирішив захистити свої права. Зав'язався черговий запеклий бій, у якому загинули обидва. Звістка

дійшла до Лондона й до Единбурга. Остаточна військова і моральна перемога затверджувалася або за англійцями, або за шотландцями – все залежить від приналежності оповідача до того чи іншого табору. Цікаво, що така ж сама традиція існувала у стародавньому Єгипті, коли кожний наступний фараон змушував "переробляти" історію згідно із власним бажанням. Дуже часто попередники автоматично ставали "чужими". "Чаще других встречается имя фараона Рамсеса II, который приказывал стирать имена своих предшественников и приписывал себе их завоевания" [4].

Промовистим прикладом такої упередженості є також балада "Смерть Дугласа". Оригінал цього оповідання був оброблений Вальтером Скоттом. І. Франко, який дослідив творчість Скотта, вважає, що, незважаючи на історичний характер оповідання, точно встановити час, до якого належить написання цього твору, не можливо. Тому питання антиномії "історія – вигадка" є найбільш нерозв'язаним саме у таких творах:" Оригінал цього оповідання міститься у збірці Вальтера Скотта. Незважаючи на історичний характер оповідання, не вдалося дійти часу, до якого воно належить. Поряд із "Полюванням на Чевіотських пагорбах" і "Смертю лорда Дугласа" у XIV-XV ст. були відомі й інші балади, пов'язані з прикордонною смугою між Англією і Шотландією; більшість з них була присвячена тим же самим кривавим набігам, битвам, боротьбі і носила такий же епічний характер. Такою, наприклад, є "Битва під Гарлоу". У більшості інших історичних балад маються на увазі події XV сторіччя, англо-французькі війни, зведення рахунків феодалних англійських баронів і т. д. Усі ці події піддалися ідеалізації, епічним узагальненням, впливові традиційного пісенного переказу. До деяких з них прикріпилися мандрівні епічні мотиви; деякі, можливо, піддалися книжковим впливам. У баладі "Завоювання Франції королем Генріхом V", наприклад, зустрічається мотив, відомий також з легенд про Олександра Македонського: французький король не звертає уваги на погрози Генріха і, щоб уїдливо підкреслити молодість і недосвідченість у боях, надсилає йому замість данини три м'ячі. Іноді безіменні автори балад не торкаються глибинних причин зіткнень між цими народами, оскільки навряд чи вони були всім зрозумілі. У їхній свідомості кожне зіткнення мало свою окрему і єдину причину: хтось заблукав під час полювання у чужому лісі, хтось викрав наречену, хтось просто захотів "розважитись" і вчинив розбійничий набіг на близького сусіду тощо.

Інший кровопролитний епізод з історії англо-шотландських зіткнень, що відноситься до 1388 року, відображений з майже хронікальною точністю в баладі "Битва під Оттерберні". Шотландці під керівництвом безстрашного Дугласа роблять зухвалі набіги на прикордонні англійські землі. Одного разу під час кривавої сутички із загоном англійців, яким командував Персі, Дуглас захопив бойовий прапор. Персі заприсягнувся помститися Дугласу і повернути прапор. Неподалік від Оттерберна між ними відбувається запеклий бій. Як і в більшості боїв такого кшталту, переможців у ньому не було: Дуглас загинув, а Персі потрапив у полон. Але в баладі (оскільки вона шотландського походження) стверджується, що перемога залишилася за шотландцями. Ідентичною за своїм настроєм і метою – підняття патріотичного духу шотландців – є пісня Роберта Бернса "Брюс – шотландцям". Під час її написання поетові прислужилися декілька цікавих літературних пам'яток, а саме: "Брюс" (1375) – героїчна поема, складена одним із засновників шотландської національної літератури Джоном Барбором. Ця поема, побудована у вигляді хроніки, охоплювала період з моменту вторгнення англійців на шотландські землі до смерті Брюса. Поет дуже цінував власне цю пам'ятку старовинної поезії, тому застосував епізод повернення славетного ватажка перед боєм до своїх вірних воїнів саме як "кістяк" своєї патріотичної пісні [5].

Вона, як небезпідставно, на нашу думку, вважають історики, відчутно вплинула на формування шотландського національного характеру і культури.

В українському фольклорному матеріалі цьому маємо декілька паралелей. У козацькому епосі існує цілий цикл пісень, легенд та переказів про Довбуша, сміливого ватага опришків, дії та характер якого повністю відповідали англійському легендарному образу шляхетного розбійника Робін Гуда. Місце дії – гори, що єднає шотландські і згадані українські фольклорні джерела. Проте суттєва відмінність полягає у тому, що в шотландських баладах "чужий" етнічно чітко визначений і метою боротьби є здобуття свободи цілого етносу. В опришківських фольклорних циклах наголос ставиться на соціальній нерівності і боротьбі з нею, а ворог, як і у козацькому ліро-епосі, не має сталої ідентичності і може варіюватись від "ляха", "жида", "панича", "шляхтича" до ревнивого чоловіка-земляка. Історичні події, місця та персонажі трансформуються відповідно до міфологічного часового простору, який завжди замкнутий як "річ-у-

собі", і розвивається за власними законами, на які історичні події та персонажі мають лише опосередкований вплив як це спостерігається і в українських героїчних баладах (наприклад, "Про козака Голоту", "Пісня про Байду", "Дума про Самійла Кішку" та ін.) [6]

На відміну від шотландського, в українському ліро-епосі козацької доби практично відсутня проблема родинного спадкоємства керманічів, оскільки ця традиція в козацькій Україні не визнавалась. Єдиним винятком з правил була передача влади гетьманом Богданом Хмельницьким своєму сину Юрію, що було з певними ускладненнями сприйняте і затверджене козацькими ватажками, і що згодом стало однією з причин розколу і занепаду могутньої козацької України. Ці події детально відображені у циклі дум про Хмельницького ("Смерть Богдана й вибір Юрія Хмельницького") [7].

Одже, однією із провідних рис таких творів є дуалізм у контексті вигаданого та реального факту. Але це питання має дві площини. З одного боку у таких творах можливо проаналізувати поєднання вигаданих та реальних фактів, коли крізь фольклорний твір проглядаються справжні історичні події, а з іншого – простежити як народний твір "підганявся" під певного слухача та оповідача, і таким чином змінювався. Експансія, яку пережила Шотландія з боку Англії, ініціювала процес глибокого порушення кодово-формотворчих процесів пам'яті. Це, у свою чергу, спричинило гальмування процесу зародження нових світоглядних моделей (наука, література, мистецтво). Одним із негативних результатів такого процесу є недовершеність форм системотворення на рівні суспільної свідомості (винищення інформаційної еліти під час експансії Англії у Шотландію, поділ на "своїх" та "чужих").

Отже, фольклор та історія є взаємодоповнюючими: якщо історія розповідає нам, що саме стало передумовою становлення менталітету та культури сучасного світу, то народна творчість забезпечує емоційно-психологічне тло. Якщо ж вдається прив'язати фольклорні пам'ятки до реальних історичних документів, ми отримуємо чітке "обличчя" тих епох, що передували становленню не лише країни, культуру якої ми вивчаємо, а й всього європейського культурного простору.